

30 LET

československo-sovětských vojenských vztahů

Celá naše společnost připomínala si v květnu okamžiky, v nichž byla v Praze podepsána před rokem nová „Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi ČSSR a SSSR“.

Je přímo symbolické, že k jejímu podepsání došlo ve dnech, kdy jsme oslavovali 25. výročí našeho osvobození Sovětskou armádou, ve dnech, kdy jsme si připomínali nemalé úspěchy, kterých jsme za toto období dosáhli. Vždyť v obou případech to byl právě Sovětský svaz, který nám vždy včas a nezištně pomohl. S. Husák o ní na mitingu, pořádaném při příležitosti jejího podepsání, hovořil jako o historickém dokumentu, důležitém nejen pro náš dnešek, ale i celou budoucnost. „Nová smlouva se Sovětským svazem“ říká, „garantuje nejenom svobodný, národní život Čechů a Slováků a všeho našeho lidu, suverenitu našeho státu, ale je současně zárukou našeho socialistického rozvoje...“

Uzavření této nové smlouvy se tak stává novou stránkou další mírové výstavby naší společnosti. Po trpkých zkušenostech

z roku 1968 a 1969 je i velmi jasnou odpovědí všem pravicovým silám o pravé podstatě, stavu a další perspektivě našich vzájemných vztahů. Roztrpčení všech zdravých sil naší společnosti nad neseriózními a zrádnými útoky pravicových a protisocialistických sil roku 1968 právě proti našemu spojení se Sovětským svazem je zcela oprávněné, uvědomíme-li si co pro nás znamenal Sovětský svaz třeba jen v období kolem roku 1938 a v průběhu druhé světové války.

18. července 1971 jsme si připomněli jeden z důležitých mezníků vzájemných československo-sovětských vztahů — třicáté výročí podepsání Československo-sovětské úmluvy.

Chci využít této příležitosti a připomenout některá vojenská hlediska, která souvisejí s touto úmluvou, ale současně i prostou skutečnost, kterou bychom neměli zapomínat — věrnost spojeneckým závazkům, nezištnou pomoc, přátelství, a to v době, kdy se jednalo o naši existenci a kdy to byl jediný spojenec.

Mnichov ve světle československo-sovětských vojenských vztahů

Československo-sovětská úmluva z 18. července 1941 není jen počátkem nové, důslednější orientace na východ. Je současně i tečkou za ne příliš úspěšnou politickou praxí československé buržoazie v uplynulých letech. Proto, abychom pochopili to nové co se zde rodí, je třeba se ještě poněkud vrátit do minulosti.

Nejdříve obecně. Obrana proti útoku zvenku je jednou ze základních funkcí každého státu. U všech historických typů

vykořisťovatelského státu poí se ovšem ochrana vlastní bezpečnosti nerozlučně se stejnou zákonitou tendencí k rozšiřování exploatační základny na úkor jiných států a směřuje proto současně proti jejich bezpečnosti. Skutečnost je však taková, že vnitřní potencionál každého státu je více či méně omezený, a proto musí hledat jeho posílení i mimo vlastní stát. Existují tři možné způsoby, jak dosáhnout zajištění vlastní bezpečnosti.

— maximální využití vnitřního potenciálu země; měřítkem a ukazatelem silv země je reprezentativní vojenská síla;

— silný spojenec, ochotný angažovat se z těch či oněch příčin ve prospěch daného státu;

— činnost, směřující k vytvoření takových podmínek vně státu, které by vyloučily možnost agrese (tj. zajištění dočasněho či trvalého míru, kolektivní bezpečnosti).

Historická praxe nás poučuje o tom, že každá z uvedených možností je sama o sobě nedostatečná, a proto dochází k jejich souhrnnému použití v různých kombinacích.

Jednou z těchto možností je tedy získání silného spojence. Jednotlivé státy se jej snaží získat nejen v okamžiku aktuálního nebezpečí, ale již v době „míru“. Sledují tím zastrašení případného agresora od připravované agrese.

Třicátá léta přináší nové nebezpečí pro celý pokrokový svět — nástup německého fašismu. Jestliže německá agresivita byla v minulosti vždy vážným nebezpečím pro Československo, tak stejně tomu bylo i tehdy. Stejně ohrožení však cítily i jiné státy. Jejich reakce však byla rozdílná.

Západní diplomacie se domnívala, že našla východisko v uplatňování své appeasementské politiky, v určitém mocenském modus vivendi s fašistickými velmocemi. Sovětský svaz proti jejich pojetí stavěl politiku kolektivní bezpečnosti. Výsledkem tohoto snažení byl i francouzsko-sovětský návrh východního paktu který se snažil řešit na zásadách kolektivní bezpečnosti situaci právě ve střední a východní Evropě. Východní pakt sice vytvořen nebyl — mimo jiné i proto, že nacistické Německo a beckovské Polsko jej odmítly — přesto po dlouhých a spleťtých cestách dochází k tomu, že 2. května 1935 je podepsána francouzsko-sovětská smlouva o vzájemné pomoci a hned za 14 dní, tj. 16. května, obdobná smlouva Československo-sovětská.

Československá buržoazie založila a podřídila svůj smluvní vztah k Sovětskému svazu, a to právně i politicky, francouzské politice. O tom svědčí především druhý článek podpisového protokolu, který vymezoval působnost smlouvy. Prohlášoval, že „obě vlády zároveň uznávají, že závazky vzájemné pomoci budou mezi nimi účinné jen potud, pokud tu budou podmínky předvídané touto smlouvou a pokud bude oběti útoku poskytnutá pomoc ze stran Francie“.¹⁾

Smlouva však vyjadřuje nejen vztah Československa k Francii, ale zákonitě od-

ráží i mezinárodní situaci a postavení Československa v ní, je vyjádřením celé řady vzájemně se podmínujících aspektů, které svými důsledky zasahují i Československo.²⁾

Samotná smlouva svým pojetím, příčinami, které vedly k jejímu uzavření a z celé řady dalších hledisek je velmi rozsáhlá a zajímavá. Nás však zajímá především její pozdější naplnění.

Již 6. června 1935 odjíždí Beneš do Moskvy, abv zde vedl především politické jednání a zároveň vyměnil ratifikační listiny. V rámci těchto jednání se setkává i s vojenskými představiteli sovětského státu. K řešení vojenských otázek však přistupoval Beneš velmi opatrně. Bránil se jakémukoli konkrétní úmluvě. Svůj postoj k této otázce vyjádřil Beneš velmi jasně: Několik měsíců po podepsání a ratifikaci československo-sovětské spojenecké smlouvy ve svém projevu 13. listopadu 1935 na zasedání ústředního výkonného výboru československé národně socialistické strany řekl, „že mír může být zachován jen s pomocí Ruska.“ Avšak hned poté zdůrazňoval: „Ne ovšem armádou Ruska na našem území (to je oslovství)“.³⁾

Vojenská síla Sovětského svazu byla v představách Beneše zahrnována pod celkový pojem moci potencionálu a váhy státu, vystupující jako moment, s nímž argumentoval pouze v diplomatických jednáních.

I přes tyto výhrady Beneše však bylo dohodnuto, že

— generální štáby a důstojníci obou států vejdu do osobního kontaktu a přitom mezi sebou domluví, co uznají za vhodné; tento dohovor byl vázán na politický souhlas obou zahraničních ministrů;

— obě armády mají vzájemně oficiálně participovat na svých manévrech; dále se měly postupně dopracovat takového poměru jaký má ČSR vybudovaný vůči Francii;

— po návratu do Prahy měl Beneš prohodit celou věc s ministrem národní obrany a s generálním štábem a podat o tom zprávu Vorošilovovi.

Blížší vojenské kontakty byly tedy navázány i na nejvyšší úrovni a vytvářely příznivé podmínky pro další spolupráci a kooperaci v dalších letech. Na základě těchto jednání Beneš v Moskvě byl za-

2) Viz S. I. Prasalov, Studie z dějin čs.—sovětských vztahů 1917—1938, NČAV, Praha 1967, str. 118 a d.

3) OA ČSS, I/17, zápis ze schůze ÚVV ze dne 13. listopadu 1935, str. 7 — citováno podle S. I. Prasalov, Smlouva o vzájemné pomoci z r. 1935 V: Studie z dějin čs.—sovětských vztahů 1917—1938, NČAV, Praha 1967, str. 111

1) Zahraniční politika 1935, str. 329—331

ložen i plán spolupráce obou zemí ve vojenství. Soustředil se hned od počátku do několika vymezených oblastí:

— především to byla letecká kooperace, vzhledem k ostatním kontaktům byla nejrozsáhlejší a nejkonkrétnější;

— druhou oblastí vojenských styků byla vzájemná účast našich a sovětských odborníků na manévrech a cvičeních (velké delegace z obou stran se zúčastnily závěrečných cvičení a manévru v r. 1935 a 1936).

— třetí specifickou oblastí našich vojenských styků bylo období našeho bezprostředního a nejvyššího ohrožení v r. 1938, které mělo naplnit literu spojenecké smlouvy uzavřené v r. 1935.

Z tohoto hlediska rozeberu toto období poněkud blíže.

Anšlus Rakouska v březnu 1938, který prakticky dokončil obklíčení Československa, zvýšil celkové napětí a nebezpečí války. Zatím co československá vláda a nejvyšší političtí a vojenscí činitelé stáli jako hypnotizováni před blížící se nebezpečím, Sovětský svaz rozvíjel rozsáhlou akci k naší obraně. Aktivizoval světové veřejné mínění. Hned po 12. březnu navrhla sovětská vláda Anglii a Francii uspořádání společné porady, která by projednala následky anšlusu a připravila kolektivní ovatření proti další možné agresi fašistického Německa. Na její návrh však nikdo neodpověděl.⁴⁾ Litvinov několikrát oficiálně i neoficiálně prohlašoval, že jsou připraveni pomoci Československu.⁵⁾

Sovětský svaz však podnikl ve smyslu naší obrany i velmi konkrétní kroky přímo v Československu. Do Prahy přijela v březnu 1938 početná „delegace“ Rudé armády s úkolem seznámit se se stavem čs. armády, navázat úzkou spolupráci s československým zbrojním průmyslem a dohodovit bezprostřední spolupráci hlavního štábu čs. armády s generálním štábem Rudé armády.⁶⁾ Jednání vedli v Praze skutečně reprezentativní osobnosti, vybavené plnými mocemi. Vedoucím byl velitel sovětského dělostřelectva maršál Grigorij Ivanovič Kulík, který předložil několik konkrétních návrhů: vytvořit velitelský orgán ze sovětských a československých zástupců, zejména úpravy vojenských prostorů vybrané za přistávací plochy sovětského vojenského letectva aj.⁷⁾

Otázky výzbroje řešil člen delegace, přední činitel Lidového komisariátu zbrojního průmyslu B. L. Valnikov. Tato delegace nevedla rozhovory jen na nejvyšší úrovni. Navštívila řadu útvarů, účastnila se běžných cvičení, hodnotila naše pohraniční opevnění atd. Jejich závěry byly příznivé.

Podrobnosti úzké spolupráce československé a sovětské armády projednávala další delegace Rudé armády, která přijela do Prahy v červnu 1938. Vedl ji generál Bondar.

Sovětský svaz uskutečnil rozsáhlé úpravy a rekonstrukce silnic, železničních tratí, mostů, letišť a dalších objektů a prostorů, potřebných k tomu, aby mohl rychle a bezpečně přisunovat jednotky a materiál na pomoc ohroženému Československu. Léto 1938 bylo tedy ve znamení úzké československo-sovětské vojenské spolupráce. Velká pozornost byla věnována zejména letectvu, které bylo pokládáno za nejrychlejší, a proto také za nejúčinnější prostředek vojenské pomoci.

Nová situace se vytvořila 12. září, kdy Hitler pronášel známou řeč, podněcující Sudetoněmecké nacisty v československém pohraničí k puči. V tomto období francouzský ministr zahraničí Bonet otevřeně naznačuje Litvinovi, že Francie Československu ozbřehou pomoc neposkytne.⁸⁾

Rychlý spád událostí vyžadoval rychlý a zásadně nekompromisní postoj československé vlády. Ta však něčeho takového nebyla schopna, jak je patrné z vývoje. Dokladem toho byla i její reakce na notu, kterou obdržela 19. září od vyslané Anglie a Francie. Nota, která byla výsledkem společné porady předsedů vlád a zahraničních ministrů Anglie a Francie v Londýně 18. září a která v podstatě realizovala vzájemnou dohodu Chamberlaina s Hitlerem z Berchtesgadenu 15. září 1938, prohlašovala, že v zájmu evropského míru i Československa je nutné, aby oblasti obývané Němci byly přinoceny k říši. Upravené hranice podle jejich připomínek byly ochotny mezinárodně zaručit proti každému nevyprovokovanému útoku. Buržoazní československá vláda se měla k tomuto návrhu vyjádřit co nejdříve. Šlo tedy o diktát a vyvrcholení všech dosavadních rad západních spojenců.

Měla československá vláda v té době nějakou možnost volby, nebo se musila podřídit? Jménem širokých vrstev pracujícího lidu Československa odpověděl jako již mnohokrát předtím představitel KSČ Klement Gottwald 19. září ve státním výboru Národního shromáždění: „Rady, na kterých se v neděli na londýnských po-

4) Srovnej: Z. Fierlinger, Ve službách ČSR, I. díl, Praha 1947, str. 71

5) Viz Č. Amort, SSSR a osvobození Československa, Praha 1970, str. 13

6) Tamtéž str. 14

7) VHA, Fond generálního ředitelství Škodových závodů, Praha, odd. B4–1938, viz Č. Amort, citované dílo str. 14

8) Viz Č. Amort, citované dílo, str. 20

radách usnesli zástupci vlády anglické a francouzské, považujeme pro Československo za neoprávněnou a neproveditelnou...“ Zároveň ukázal na skutečné spojení, o které je třeba se opřít. „Široké lidové vrstvy ve Francii i v Anglii mají jinou vůli a jiné odhodlání než účastníci londýnských porad. Víme, že Sovětský svaz nebude kolísat při plnění platných smluvních závazků... Když budeme napadeni, budeme se bránit, když se budeme bránit, nezůstaneme sami.“⁹⁾

To byla řeč velmi jasná. Ukazovala nejen na to jak je třeba odpovědět, ale i na skutečnost, že nejsme sami, jak se snažila namluvit československému lidu její zrádná buržoazie.

President Beneš si v té době pozval sovětského vyslance Alexandrovského a položil mu otázku, zda Sovětský svaz splní své spojenecké závazky v případě účasti Francie. Odpověď byla jednoznačná: „Ano, okamžitě a účinně.“

Nikdy se však Sovětský svaz nedočkal od Československa otázky, zda je ochoten přijít na pomoc i v případě, kdy tuto pomoc odmítne Francie.

Sovětský svaz však nikdy nezůstal jen u slovních prohlášení. Znovu jednal s Rumunskem o průchodu svých vojsk na území Československa. V noci 23. září oznámil velmi kategoricky polské vládě, že při jakékoli útočné akci proti Československu se sovětská vláda již nebude cítit vázána sovětsko-polským paktem o neútočení z r. 1932.¹⁰⁾

V noci na 25. září se sešla v Moskvě porada představitelů ozbrojených sil SSSR. „Bylo rozhodnuto okamžitě vyslat do Prahy skupinu operačních důstojníků a řídit boj k odletu do Československa 700 stíhaček. Byl projednán plán obrany Československa, se kterým českoslovenští zástupci plně souhlasili. Z rozkazu lidového komisaře obrany SSSR oznámil sovětský letecký atašé v Paříži Vasilčenko francouzskému generálnímu štábu, že v souvislosti s obranou Československa, třicet pěších divizí bylo přesunuto do oblastí přímo sousedících se západními

hranicemi. Útvary byly přiměřeně doplněny zálohami, letectvo a tankové jednotky byly uvedeny do plné bojové pohotovosti.“¹¹⁾

28. září hlásil maršál Voronov sovětské vládě o připravenosti čtyř leteckých brigád k odletu do Československa. V téže době přiletěl do Prahy zvláštní zmocněnec generálního štábu Rudé armády zajistit přistávání letadel, transport, ubytování a zásobování sovětských jednotek.¹²⁾

Z toho tedy vyplývá, že Sovětský svaz udělal řadu konkrétních opatření a byl nejen ochoten ale i připraven pomoci Československu. Býlo by možné zmínit se ještě o celé řadě dalších příhod (např. rozsáhlá činnost Sovětského svazu ve Společnosti národů), kdy Sovětský svaz dělal mnohem více než vyplývalo z prosté litery vzájemných smluvních vztahů a přijatých závazků. Sovětský svaz se vždy důsledně řídil leninskými principy své zahraniční politiky.

Jeho upřímná snaha se však třífila o neochotu, neschopnost a poplatnost zrádné třídní politiky československé buržoazie.

Československá vláda nikdy nepožádala Sovětský svaz o pomoc a neudělala nic pro to, aby se její pomoc mohla realizovat.

Přijetí mnichovského diktátu proti vůli lidu bylo tedy pouze logickým dovršením celkové politiky československé buržoazie. Podřízením celé své činnosti reakčním cílům západních imperialistů nejen záměrně oslabovala síly vlastního lidu, ale zcela vědomě sabotovala i spojení s jedinou mocností, ochotnou a připravenou bránit Československo, se Sovětským svazem.

Zradou Západu se v podstatě hroutí Benešova (ale i celá buržoazní) koncepce obrany státu před vnějším nebezpečím.

Boj lidových mas a především dělnické třídy v čele s komunistickou stranou za správnou orientaci zahraniční politiky, za důsledná opatření k obraně proti fašismu, zatím nevítězila. Byl však pro ně tou nejtvrďší školou.

Sovětský svaz nás neopouští ani po roce 1938

Československo bylo mnichovským diktátem zasaženo tak hluboko, že jako nezávislý stát a do té doby uznávaný mocenský činitel v Evropě, přestává téměř existovat.

Okolní nepřátelské státy nebyly pouze potenciální hrozbou. Vedle fašistického Německa vystupuje se svými požadavky i Beckovské Polsko. 1. října se čs. vláda

9) Kl. Gottwald, Spisy VIII, SNPL 1953, str. 252—3.

10) DBFP, II č. 1071, str. 497—498 V: O československé zahraniční politice v letech 1918—1939, Sb. statí SNPL, Praha 1956 str. 374.

11) Č. Amort, Kapitoly z historie SSSR a československo-sovětských vztahů 1917—1945, Vydal ÚV Čes. social. akademie pro vnitřní potřebu svých členů u příležitosti měsíce čs.-sov. přátelství, listopad 1970, str. 48.

12) Tamtéž str. 48—49.

podřizuje ultimatu o postoupení Těšínska, kde žilo více než 120 000 Čechů; obsazeny byly i menší oblasti na Špiš a Oravě.

Vídeňskou arbitráž z 3. listopadu, která vychází vstříc Maďarsku tento proces oklešťování Československa na čas skončil. Republika ztratila 41 098 km² území, s 4,879 000 obyvatel (z nich bylo 1,250 000 Čechů a Slováků), většinu uhelné těžby, energetických základen, hutního a chemického průmyslu a velkou část lehkého průmyslu.

Nepříznivou situaci si uvědomovali nejen čs. státní činitelé, ale i jeho spojenci na Západě i na Východě. Jednotu při hodnocení daného stavu nemůžeme zaměňovat se ztotožněním se s danou situací. S jiným přístupem při řešení vzniklé situace se setkáváme u státní reprezentace, s jiným u západních spojenců. Sovětský svaz představoval spolu s KSČ nejdůležitější prvek, který v této těžké situaci nabízel všechny své síly proti hroziícímu nebezpečí.

S vojenskou pomocí Sovětského svazu však vedení prakticky nepočítalo, protože strach ze sociálních důsledků takovéto pomoci byl větší, než strach z hroziícího nebezpečí.

Napadení Sovětského svazu německou fašistickou armádou předznamenává novou etapu vzájemných československo-sovětských vztahů

V ranních hodinách 22. června 1941 zahájila vojska „třetí říše“ útok na Sovětský svaz. Společně s ním se zúčastnila i armáda Rumunska, Finska, Maďarska a Slovenska. Do války proti Sovětům vstoupila i Itálie. Sovětský svaz se bránil široké alianci útočníků. Nacističtí generálové v čele s Hitlerem se viděli v roli vítěze. Dokonce ani předpovědi anglických, amerických a francouzských vojenských odborníků nedávaly Sovětskému svazu příliš naděje na úspěch. A tak v této, pro Sovětský svaz těžké situaci, to byly pouze široké vrstvy pracujícího lidu porobených národů a jejich předvoj komunistické strany, které věřily jak v jeho sílu a schopnost se ubránit, tak i porazit agresora.

Dne 3. července 1941, poprvé od vstupu SSSR do války hovořil opět veřejně J. V. Stalin. Ve své řeči uvedl mj., že cílem Sovětského svazu je nejen odstranit nebezpečí, které hrozí jemu, ale i osvobodit všechny národy Evropy, které úpí pod jařmem fašismu. Hovořil o sjednocení všech evropských států v boji proti německému fašismu a nabízel spolupráci emigračním vládám malých evropských zemí.

Vzápětí na to, v pátek 4. července volá velvyslanec SSSR ve Velké Británii I.

15. března 1939 byl proto již jen poslední ranou těžce zraněnému a k umírání odsouzenému státu. Také reakce na tento krok fašistického Německa odpovídala dřívější politice těchto subjektů.

Sovětský svaz proti formálně vyjádřenému protestu Anglie a Francie se zřízením tzv. Protektorátu Čech a Moravy staví svůj zásadní nesouhlas.¹³⁾

Nota sovětské vlády z této doby je důležitým mezinárodním dokumentem, který později sehrál významnou úlohu v uznání mezinárodně právní neplatnosti okupace Československa.¹⁴⁾

Sovětský svaz nám však pomáhal i v jiných směrech. Předložil československý protest proti okupaci Československa Radě společnosti, podporoval protifašistické hnutí a boj našich národů za osvobození. Pomáhal tiskovým materiálem, technickými prostředky, školenými pracovníky odbojovému hnutí v Českých zemích i na Slovensku. Poskytoval pomoc naší politické emigraci na svém území. Umožnil skupině československých vojáků pod vedením pplk. L. Svobody soustředit se v Sovětském svazu a zahájit vojenský výcvik.

Majskij telefonicky E. Benešovi, zda by přijal pozvání na oběd. Beneš pozvání přijímá a domluvil termín 8. července 1941.¹⁵⁾

Pozvání na oběd od oficiálního představitele Sovětského svazu znamenalo celou řadu otázek. Napovědělo, že se bude jednat o důležitých věcech, že je možné čekat ze strany Sovětského svazu určitý návrh. Čeho se bude tento návrh týkat a tedy i o čem se bude hovořit na tomto obědě, naznačuje I. Majskij 5. července J. Masarykovi. Sděluje mu, že dostal instrukci z Moskvy, aby s československou vládou projednal možnost uzavření smlouvy o společném boji proti Německu. Masarykova reakce byla příznivá a I. Majskému ji potvrdil i Beneš, když 8. 7. 1941 od něho přijímal sovětské sdělení. Je zajímavé především to, co sdělení obsahovalo. Říká se v něm, že:

— politickým programem sovětské vlády

13) Viz nota Sovětského svazu předaná 18. 3. 1939 lidovým komisárem zahraničních věcí M. M. Litvinovem německému velvyslanci v Moskvě hraběti von der Schulenbergovi.

14) Viz Č. Amort, SSSR a osvobození ČSR, Praha, 1979, str. 31.

15) Československo-sovětské vztahy v době VVW 1941–1945, Praha 1960, str. 14

je samostatné Československo s československou národní vládou,

- sovětská vláda nechce zasahovat do vnitřních záležitostí ČSR,
- existuje možnost okamžitého obnovení diplomatických styků mezi SSSR a ČSR,
- sovětská vláda je ochotna poskytnout československé vládě pomoc při organizování československé vojenské jednotky v Rusku. V tom případě soudí, že by snad bylo možno organizovat zvláštní Nacionalnyj komitet Čechoslovackij, který by pomáhal armádě organizovat. Podmínka jediná je jen, že by operativně a vojenskotechnicky jednotka podléhala vrchnímu velení ruskému. Jinak by měla velitele československé, jakož i československé důstojníky.¹⁶⁾

Z toho je patrné, že sdělení bylo pro Beneše i celou jeho západní skupinu velmi příznivé. Především nabídl všechny své síly ke splnění úkolu, který je cílem celé naší emigrace i národního odboje doma — Svobodné Československo. Vedle toho však sovětská vláda, bez nějakých podmínek, uznává čs. vládu a přiznává jí všechna práva, která jí přísluší.

Abychom plně pochopili význam tohoto činu sovětské vlády, připomeneme, že československá politická emigrace ustavila v červenci 1940 v Londýně prozatímní vládu. V čele této vlády stál monsignore Šrámek. Po celý rok tato vláda marně usilovala u Angličanů o své uznání. Britská vláda se vymlouvala, že nemůže přijmout žádný závazek vzhledem k tomu, že „uznává, nebo že bude podporovat státnost, kteroukoliv budoucí hranice ve střední Evropě“. Uznáním čs. vlády by pro ni přý vznikly „některé právní, finanční a jiné otázky...“¹⁷⁾

Zatím co tedy „o britské a americké uznání požádal Beneš osobními dopisy, o sovětské uznání však vůbec nepožádal“, vzpomíná B. Laštovička.¹⁸⁾

Sovětský svaz sám, z vlastního popudu nejen uznal Československou republiku, ale současně vyhlásil jako jeden ze svých válečných cílů obnovení ČSR v jejích předválečných hranicích. Tím přiměl i vlády Velké Británie a Spojených států severoamerických k podobným krokům. To však nebylo vše. Sovětská vláda jako by cítila, že Beneš a československá buržoazie má strach především ze sovětského vlivu, strach o svou, i když Mnichovem potřísněnou autoritu. Její prohlášení, že

nebude zasahovat do vnitřních záležitostí ČSR, jí vycházela i v tomto směru vstříc.

Proto také Beneš s návrhem hned z počátku v zásadě souhlasil. Pouze v bodě d) žádal o určitá upřesnění, která zdůvodňoval tím, že československá emigrační vláda hájí ve věcech vojenských tento postup:

— Jednotnost vojenské a politické akce podřízené vládě v Londýně, přičemž všechny vojenské jednotky musí podléhat ministru národní obrany. E. Beneš v této souvislosti hned dodává, že požadavek o operačně technické zařazení pod ruské velení atd. chápeme a plně přijímáme.

— Zřízení Komitétu můžeme přijmout jen pod podmínkou jeho podřízení našemu vyslanci, tedy zástupci a reprezentantu naší vlády. Vojenské věci by pak řídil náš odborník — vyšší důstojník.

E. Beneš již při této příležitosti vyjádřil svým souhlasem nejen prostý zájem o zřízení takové jednotky na území Sovětského svazu, ale okamžitě tuto nabídku rozvedl a navrhnul, „že bychom mohli v uplynutí jisté doby postavit v Rusku asi jednu motorizovanou brigádu.“¹⁹⁾ Tato zdánlivá lehkost a snad i jednoznačný zájem o podepsání této úmluvy nesmí však zastínit některé problémy, které stály v pozadí těchto kontaktů. Chci naznačit některé její výchozí momenty.

Nesmíme zapomínat, že šlo o vztahy dvou států s rozdílným sociálním politickým a třídním charakterem. Dočasný společný zájem a cíl — porážka fašismu, vytvářel základnu společného jednání. Představitelé buržoazního Československa však ani v této chvíli nezapomínali na to, že válka jednou skončí. O tom co bude následovat, měli své konkrétní představy a těm podřídili i své jednání a činnost v průběhu druhé světové války.

E. Beneš a celá západní emigrační vláda usilovali o obnovení samostatnosti a nezávislosti Československa, ale byli také čelní představitelé buržoazní československé předmnichovské republiky, a jako takoví tedy usilovali o obnovení této státní formy. Z tohoto hlediska je také potřeba posuzovat i jednání, přání, výhrady, návrhy apod. E. Beneše a celé jeho skupiny. Beneš jako vysoce realistický a racionálně myslící politik měl zájem o vytvoření čs. jednotky v Sovětském svazu. Nepodceňoval jeho sílu. Znal však velmi dobře i sílu, nástroje třídní moci — armády. Měl s ní své konkrétní plány, a proto nikdy nedopustil, aby tato síla byla v jiných rukou, než v jejich. V jednotnosti vojenské a politické akce podřízené

16) Tamtéž, str. 14

17) E. Beneš, Paměti str. 242

18) B. Laštovička, v Londýně za války, Praha 1960, str. 149

19) Tamtéž, str. 15

vládě v Londýně viděl hlavní záruku splnění svých třídních zájmů.

Jako vždy, tak i tehdy však podcenil široké vrstvy lidu našeho národa, našich pracujících, kteří měli o poválečném uspořádání státu poněkud jiné představy než oni; to bylo také pro naši perspektivu rozhodující.

Sovětský svaz, na rozdíl od představitelů buržoazního Československa, věrný své leninské internacionální politice, usiloval v té době v souladu s politikou naší KSČ o vytvoření co nejširší protifašistické fronty schopné postavit se proti fašismu a zničit jej.

Vraťme se však k úmluvě. Protože ze strany buržoazního Československa nebylo k předloženému návrhu zvláštních výhrad, byl vypracován definitivní text úmluvy, který I. Majsij zaslal E. Benešovi dopisem dne 18. července 1941. Nic nestálo v cestě tomu, aby 18. července 1941 ve 12 hodin byla úmluva podepsána.²⁰⁾

Úmluva byla především velmi důležitým politickým aktem. Vždyť to bylo poprvé od 15. března 1939, kdy Československo bylo opět veřejně uznáno jako rov-

noprávný partner a jako takové začleněno do protifašistické koalice. V úmluvě byly také poprvé uznány československé vojenské jednotky za vojenskou sílu spojeneckého státu. „Bylo před celým světem znovu demonstrováno, že Československo je s nacistickým Německem ve stavu válečném.“²¹⁾

Československo-sovětská úmluva z 18. července 1941 vytvářela základ pro rozsáhlou vzájemnou smluvní činnost v době druhé světové války. Byla zaměřena především k výstavbě československé vojenské jednotky na území Sovětského svazu, která se měla stát součástí široké protifašistické koalice. Byla výchozím dokumentem širší, důslednější a konkrétnější čs.-sovětské spolupráce proti společnému nepříteli. Čs.-sovětská úmluva svým zaměřením a svým postupným naplňováním v dalším období, které nebylo rovněž bez problémů, stala se tak ve svých důsledcích i základem a prostředkem k dosažení smlouvy uzavřené mezi Československem a Sovětským svazem v prosinci 1943.

(Dokončení v příštím čísle)

²⁰⁾ Doslovné znění viz AMZV, archiv čs. státních smluv, sig. L 1959; Č. Amort, Na pomoc československému lidu, NČAV, Praha 1980; str. 213

²¹⁾ K. Gottwald, Spisy IX, SNPL, 1954, str. 47—49, projev K. Gottwalda v českém vysílání moskevského rozhlasu 29. 7. 1941.